

Agricolaa nykylukijoille

Kaisa Häkkinen (toim.): *Mikael Agricolan Psalttari 1551*. Wanhan suomen arkisto 3. Turku: Turun yliopisto 2010. 282 s. ISBN 978-951-4243-5.

Agricolan juhlavuoden jälkimainingeissa Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – entiseltä nimeltään Sanakirjasäätiö – päätti keskeyttää Vanhan kirjasuomen sanakirjan julkaisemisen. Tästä E. N. Setälän ja Martti Rapolan muistoa kunnioittavasta kulttuuriteosta huolimatta Agricolan tutkimus jatkuu. Esiteltävä teos on osa Suomen Akatemian ja Kordelinin säätiön rahoittamaa tutkimushanketta ”Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfisyntaktinen tietokanta”, jota Kaisa Häkkinen johtaa.

Julkaisu tarjoaa Agricolan Psalttarin tekstin lukutavan mukaisessa asussa eli siinä muodossa, jossa se Agricolan aikana on todennäköisesti luettu. Häkkinen on jo aikaisemmin toimittanut Agricolan aapisesta tällaisen laitoksen ja selvittänyt siinä tarkemmin niitä periaatteita, joiden mukaan hän on päätenyt esittämäänsä lukutapaan. Esimerkiksi siitä käykööt psalmin 137 kaksi ensimmäistä jaetta. Ne ovat Agricolalla:

Liki nijte Wirtoia Babelis me istuime, Ia idkimme, Coska me Zionin päle muistimme.

Meiden Candelenna me ripustimme Paiuhin, Iotca sielle ouat,

ja Häkkisellä:

Liki niitä virtoja Baabelis me istuime ja itkimme, koska me Sionin pääle

muistimme.

Meidän kanteleenna me ripustimme pajuhin, jotka siellä ovat.

Agricolan tekstiä on aikaisemminkin puettu nykylukijoille ymmärrettävään asuun. Harviaisen, Heinisen ja Huhtalan valikoimissa (1990 ja 2007) on Agricolan omat tekstit pyritty siirtämään kauttaaltaan nykykielisiksi sekä oikeinkirjoituksen että muoto-opin, sanaston ja virkerakenteen puolesta, kun taas Agricolan raamatunsuomennoksesta otetut näytteet on nykyaikaistettu ainoastaan oikeinkirjoituksen ja muoto-opin osalta. Psalmin 137 alku on saatettu muotoon:

Liki niitä virtoja Babelissa me istuimme ja itkimme, kun me Siionia muistimme.

Kanteleemme me ripustimme pajuihin, jotka siellä ovat.¹

Valikoimassa ovat kuitenkin vain psalmit 23, 101, 130, 137, 139 ja 150.²

1. Kohta on vuoden 1938 kirkkoraamatussa:

*Baabelin virtain vierillä – siellä me istuimme ja itkimme, kun Siionia muistelimme.
Pajuihin, joita siellä oli, me ripustimme kanteleemme,*

ja nykyisessä kirkkoraamatussa:

*Virtojen varsilla Babyloniassa me istuimme ja itkimme, kun muistimme Siionia.
Rannan pajuihin me ripustimme lyyramme.*

2. Juhani Holma on julkaissut Agricolan aapisen ja rukouskirjan rukouksia kokoelmassa, jossa alkuperäinen ja nykyaikaistettu teksti on painettu rinnakkain.

Luettavuuden lisäämiseksi Häkkinen selittää alaviitteissä joitakin outoja sanoja, osin nykykäännöksen mukaisesti. Psalmi 12 on saanut seuraavat sananselitykset: *koriasti* 'ylpeästi', *herran* 'heramme', *ma* 'kuten sanoo', *kuurnittu* 'selitetty, puhdistettu', *kruusis* 'ruukuissa', *irdalliset* 'irstaat, turmeltuneet'.

Niihin periaatteisiin, joiden mukaan Häkkinen on toimittanut tekstinsä, ei minulla – kun en ole kielitieteilijä – ole huomauttamista. Tulos on mielestäni erinomainen ja tuo koko Agricolan Psalttarin nykylukijan ulottuville.

Muutama huomautus on silti paikallaan. Psalmi 21 jakeessa 3 on *Suuns* avattu muotoon *suunsa*, mutta seuraavassa jakeessa on muutos *Pääns* > *pääns*. *Naburillen* on avattu muotoon *naaburillen*, mutta saman jakeen (44:14) *ymberillen* taas muotoon *ympärillän*. Psalmi 68 jakeessa 17 *siele* on *siellä*, mutta kahta jaetta myöhemmin muodossa *sielä*, psalmi 89 jakeessa 23 *wiholiset* > *viholliset*, mutta seuraavassa jakeessa *Wiholisens* > *viholisens*. Nämä ja muut samantapaiset pienet epä johdonmukaisuudet eivät vaikuta tekstin ymmärtämiseen.

Varsinaisia asiavirheitä Häkkisen tekstistä löytyy vain vähän. Pari kertaa on jäänyt pois sana (73:12, 104:21), keran taas tullut sana liikaa (31:7). Psalmi 81 jakeessa 7 kohta *heiden Kädhens pääsit Tijlie tekemest* on vahingossa saanut muodon *heidän kädens pääsit tiliä tekemäst*. Hyviä tilejä juutalaiset tekivät vasta myöhemmin, eivät Egyptin orjuudessa. Psalmi 119 jakeessa 27 *Anna minun ymmertä sinun Keskyes tiete* on muodossa *Anna minun ymmärtää sinun käskyäs tietää*. Kyse on kuitenkin käskyjen tiestä; Lutherilla on *Vnterweise mich den Weg deiner Befehl* ja vuoden 1642 Raamatusta *Neuwo minulle sinun käskyis tie*.

Agricolan teksti on vaikeaselkoisinta runomittaisissa esipuheissa, joita ei voi verrata hänen käyttämiinsä lähteisiin samalla tavoin kuin raamatunkäännöstä. Häkkinen on suoriutunut hyvin Psalttarin alkurunosta ja sen tunnetuimmasta osasta eli epäjumalaluettelosta, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Säkeet

Quin Lapses, Peres ia Sucus coole,
tai saatta, ettei sine hoole.

ovat saaneet muodon

Kuin lapses, preees ja suku kuolee
tai saattaa, ettei sine huole.

ja sana *huole* alaviitteessä selityksen '*mene naimisiin*'. Näin tulkittuna säepärrissä ei ole ajatusta. Sana *tai* on tässä kuitenkin muutamaa säettä myöhemmin selitettävä sanaksi *tämä* ja huoleminen huolehtimiseksi, kuten Harviaisen versiossa:

Kun lapsesi, perheesi tai sukusi kuolee,
tämä poistaa sinulta huolen.

Selitykset on pidetty niukkoina, vaikka joskus ne olisivat saaneet olla hie man laajempia. *Herra sylkeepi heitä*, Agricola suomentaa (2:4), ja alaviitteen mukaan kyseessä on pilkkaaminen. Tästä ei kuitenkaan käy selville jo vanhastaan tunnettu Agricolan käännösvirhe; häneltä ovat menneet saksa ja ruotsi sekaisin suomentaessaan Lutherin Raamatusta (*Vnd der HERR spottet ihn*). Joskus selitys menee vikaan. *He paisuuat Casuos* (73:7) tarkoittaa Häkkisen alaviitteen mukaan *kasvussa*, mutta kyse on kasvoista, sillä Agricola suomentaa Kustaa Vaasan Raamatusta (*The swälla j ansichtet*), ja vuoden 1642 Raamattu korjaa kohdan kuulumaan *He paisuwat caswoild*. Psalmi 90

kolmannen jakeen marginaalihuomautuksessa *ja toiset asemiseen [olemassa-oon'] jällens tulevat* ei tunnu luontevalta; Vanhan kirjasuomen sanakirja tarjoaa tähän kohtaan selitystä 'tilalle'.

Raamattuviitteissä on pieniä lipsahduksia, sillä 1. Reg. ei ole nykyraamatlumme 1. Kuninkaiden kirja vaan 1. Samuelin kirja, 3. Reg. taas 1. Kuninkaiden kirja (89:6). Psalmiin 118 summaarion *P. Petari Act. 4.* ei viittaa Pietarin kirjeeseen vaan tämän puheeseen Apostolien tekojen 4. luvussa.

Painovirheiden tulkintaa

Alaviitteissä Häkkinen on merkinnyt ja korjannut myös havaitsemansa painovirheet. Agricolan horjuvan ortografian vuoksi ei tosin aina ole selvää, onko hänen tarjoamansa muoto painovirhe vai ei. Kun itse julkaisin psalmisummaarionden tekstit, löysin niistä vain 12 painovirhettä. Häkkisen tieheämpään verkkoon niitä on tarttunut 17. Kaikkiaan Häkkinen on löytänyt Psaltrarista 81 painovirhettä. Löytämättä on jäänyt kolmisenkymmentä. Valtaosa niistä on sellaisia, jotka eivät vaikuta tekstin ymmärtämiseen (esim. 24:1, 32:5, 39:2, 45:3).

Mielenkiintoisimpia ovat ne painovirheet, jotka voi todeta sellaisiksi vain asiayhteydestä tai vertailemalla lähtöteksteihin ja myöhempiin raamatunsuomennoksiin. Huolimattomuusvirheeksi voi tulkita kaksi kohtaa, joissa yksikkö on vaihtunut monikoksi: *he po. hen* (7:1 ja 61:8). Yhdeksännen psalmin jakeen 17 jälkiosa *coska se Iumalatoin iuri omas tiesens käsitetehen Sanan cautta* on ymmärrettävää tekstiä. Agricolan *tiesens* on kuitenkin virheellinen muoto, sillä pohjateksteissä puhutaan työstä (*in den werk, in operibus manuum suarum*). Agricola on aikaisemmin suo-

mentanut kohdan Rukouskirjaan muodossa *cosca se Iumalatoin iuri omasa tösense käsitetehen*, ja ensimmäinen kokoraamattu suomentaa *cosca jumalatoin juuri omisa kättens töisä käsitetän*. Psalmiin 45 jakeen 7 *Iumala sinun Stolis pysypi ainoa ia iancaikisesta* painovirhe on korjattu Weisut ja ennustukset -teoksen loppussa, jossa korjataan myös viisi muuta Psalttarin painovirhettä. Marginaaliglossassa (52:3) *ettes minulle onnettomudhen saattat* pitää olla *muille*, koska lähtötekstissä on *Das du andern unglück zurichtest* (Heininen 1994, 68). Psalmiin 83 jakeessa 7 luetteloidut *Ne Edomitin ia Israelitin Maiat* eivät kuulu yhteen, sillä kohdassa on puhe nimenomaan israelilaisten vihollisista. *Israelitin* on painovirhe sanasta *Ismaelitin*; vuoden 1642 komitea korjasi kohdan muotoon *Edomerein ja Ismaeliterein majat. HERRA ombi sinun Wartios ylitze sinun Oikiankätes* (121:5) näyttää kelvolliselta tekstiltä. Sanan **Wartios** t-kirjain on kuitenkin liikaa, sillä pohjatekstit puhuvat varjosta (*skygd, Schatten, umbra*). Psalmiin 144 toisen jakeen loppuosaa *Ioca minun Canssani alati waati* ei myöskään vaikuta epäilyttävältä. *Alati* on kuitenkin painovirhe sanasta *alani*; Luthe-rilla on *Der mein Volck vnter mich zwinget* ja ensimmäisessä kokoraamatussa *Ioca minun Canssani alani waati*.

Tällaisia kohtia, jotka paljastuvat virheiksi vasta verrattaessa niitä lähtöteksteihin, on Agricolalla havaittu muuallakin (Rapola 1968: 123; Heininen 1993: 113; Heininen 1999: 44, 59, 61, 256–257; Heininen 2006: 113; Heininen 2008: 164), ja on odotettavissa, että alkuvaiheissaan oleva Agricolan suomennostyön tutkiminen tuo niitä esiin vielä lisää.

Tuntuu luonnolliselta olettaa, että ne ovat syntyneet saatettaessa käsikirjoitusta painokuntoon. Ehkä niistä on vastuussa

